

De Teloorgang van de Dvoryanstvo

De Russische adelstand onder de hervormingen van de drie laatste Russische tsaren, 1855 – 1917

Afbeelding 1: Wapen van de *Romanov*-dynastie

Door: L.C.J. Op de Laak
Studentnummer: 4139895
Datum: 1 april 2016
Vak: Bachelorscriptie geschiedenis
Begeleider: M. Paulusse MA
Aantal woorden: 9509 woorden
Bijlage: Literatuurlijst

Samenvatting

In 1917 werd door de *Duma*, de Russische volksvertegenwoordiging, de *dvoryanstvo*, de Russische adelstand, afgeschaft en tsaar Nicholaas II afgezet. De revolutionairen brachten een abrupt en officieel einde aan de teloorgang van imperialistisch Rusland door af te rekenen met de adel en de tsaar. In deze scriptie worden de ontwikkelingen en hervormingen van de laatste drie tsaren in relatie tot de *dvoryanstvo* bekeken. Onderzocht wordt of er in 1917 nog sprake was van een invloedrijke adelstand of dat de tsaristische hervormingen reeds alle invloed en decorum hadden gemarginaliseerd waardoor de *dvoryanstvo* al op gelijke voet stonden met het volk. Tussen 1855 en 1917 zijn Alexander II, Alexander III en Nicolaas II namelijk bezig om Rusland een grootmacht binnen Europa te maken en de Russische maatschappij en economie om te vormen tot moderne instituten. De drie tsaren zijn daarbij respectievelijk te typeren als 'radicaal-hervormings gezind', 'reactionair en egocentrisch' en 'gedwongen tot verandering'.

Aan de hand van drie criteria (grondbezit, invloed in het politiek bestel en privileges) worden de hervormingen tegen het licht gehouden en geanalyseerd. Deze analyse zal aantonen of de hervormingen effectief waren en in hoeverre zij afbreuk deden aan de adellijke macht. Het boek *Nobility and Privilege in Late Imperial Russia* van de Amerikaanse historicus Seymour Becker zal daarbij fungeren als belangrijkste bron van statistische data. De andere inzichten in deze scriptie vloeien voort uit de analyse van het historiografische debat omtrent het verval van de *dvoryanstvo* en door daar een kritisch oordeel over te vellen. Op basis van de drie criteria valt te stellen dat de *dvoryanstvo* tussen 1855 en 1917 door de tsaristische hervormingen, hun eigen herdefiniëring als sociale klasse en in de laatste jaren onder druk van revoluties en volksinmenging zijn verworpen tot een deel van het gewone volk. De afschaffing van de *dvoryanstvo* in 1917 had voor de Eerste Stand weinig tot geen invloed meer aangezien er tegen die tijd al geen sprake meer was van de adel in die hoedanigheid.

Inhoudsopgave

Samenvatting.....	2
Inhoudsopgave.....	3
Inleiding.....	4
Hoofdstuk I: Tsaar Alexander II; <i>Emancipatie der Achterlijken</i>	7
Hoofdstuk II: Tsaar Alexander III; <i>De dvoryanstvo vinden zichzelf opnieuw uit</i>	13
Hoofdstuk III: Tsaar Nicolaas II; <i>Het Volk aan de macht</i>	19
Conclusie.....	24
Bijlage I: Literatuurlijst.....	27

Inleiding

In oktober 1917 werd als gevolg van de Russische Revolutie van maart 1917 door de *Duma*, het Russische parlement dat enkele jaren eerder geïnstalleerd was, een manifest ondertekend dat een officieel einde aan de adelstand maakte. Woedende revolutionairen hadden tsaar Nicolaas II en zijn familie gevangengenomen en vele adellijke families sloegen op de vlucht. Het Russische volk leek zich eindelijk ontdaan te hebben van het *ancien régime* waar West-Europese landen meer dan een eeuw eerder al mee worstelden. De *Duma* had de macht in handen en het volk leek te regeren. Maar in hoeverre was dit een breuk met het verleden? Was het manifest tegen de adel niet de kroon op het werk van de laatste drie Russische tsaren? Was het niet de officiële streep door de reeds betaalde rekening? Het einde van de adel lijkt op papier een rigoureuus keerpunt in de Russische geschiedenis en de verdienste van de Bolsjewieken en de revoluties van 1917, maar nader beschouwd kan het zomaar zijn dat de officiële afschaffing van de adelstand een logisch gevolg is van een ontwikkeling die al gaande was.

De *dvoryanstvo*, de adel in tsaristisch Rusland, kennen een bewogen verleden. Vanaf de dertiende tot halverwege de negentiende eeuw werden zij steeds machtiger en perkten slechts enkele tsaren of tsarina's hun macht weer in. Zij vormden gedurende de dertiende tot en met de zestiende eeuw, ten tijde van de eerste Russische tsaren, de militaire leiding. De adelstand kon verkregen worden door bezit en bewezen diensten op het slagveld. Onder Peter de Grote (1672 – 1725) werden zij ook ingezet in het nieuwe ambtelijke apparaat dat opgezet werd. Per tsaristisch decreet werden hun machten, rechten en privileges vastgelegd en erfelijk gemaakt. Deze hervormingen hadden gevolgen voor de sociale positie van de adelstand. Iedereen die deel was van het overheidsorgaan of er op enige manier aan bijdroeg door middel van een ambtsfunctie kreeg vanaf een bepaald niveau een adellijke titel. Er was in Rusland niet zoiets als een sociale middenklasse of 'bourgeoisie' tussen de adel en 'het volk'. Deze sterke scheiding van standen bleef bestaan tot het midden van de negentiende eeuw. De laatste drie tsaren voor de afschaffing van de adelstand in oktober 1917 voerden strenge hervormingen door tegen de *dvoryanstvo* waardoor hun positie op de tocht kwam te staan.

In deze scriptie zal gekeken worden naar het functioneren van en de obstakels voor de *dvoryanstvo* tussen 1855 en 1917 onder de hervormingen van Alexander II (1855 – 1881), Alexander III (1881 – 1894) en Nicolaas II (1894 – 1917). Er wordt met name gekeken naar de veranderingen, hervormingen en het effect daarvan voor de *dvoryanstvo*. Het jaar 1855 wordt als beginpunt genomen omdat dat het sterfjaar is van Nicolaas I en het jaar van de troonsbestijging van Alexander II, de tsaar die gezien wordt als meest succesvolle hervormer sinds tsaar Peter de Grote.

In 1917 werd de adellijke klasse officieel afgeschaft in Rusland. Vele bestuurders, waaronder *dvoryanstvo*, waren toen al lang gevlucht.

De onderzoeksvraag van deze scriptie is gevat in een hypothese die gedurende het essay getoetst gaat worden:

Door de hervormingen van de tsaren Alexander II, Alexander III en Nicolaas II waren de politieke macht en de invloed van de *dvoryanstvo* al tanende en sterk ingeperkt ten opzichte van de situatie voor 1855. Verwacht wordt dan ook dat de afschaffing van de adelstand in 1917 *de iure* een revolutionaire ontwikkeling was, maar dat *de facto* de *dvoryanstvo* al een niet meer bestaand onderdeel van de Russische maatschappij waren.

Om een helder antwoord te kunnen formuleren op deze hypothese zijn er enkele deelvragen die behandeld gaan worden. Deze zullen beantwoord worden in drie hoofdstukken. In ieder hoofdstuk zal één van de tsaren en zijn hervormingen centraal staan waarna er na iedere tsaar teruggekoppeld wordt naar de tsaar voor hem. Zodoende ontstaat een beeld van de overeenkomsten tussen de hervormingen van de drie tsaren en zal duidelijk worden of de adellijke klasse echt tanende was.

In hoofdstuk één staat tsaar Alexander II centraal staan. Daarbij zal een antwoord gezocht worden op de vragen 'op welke terreinen waren de *dvoryanstvo* actief voor de troonsbestijging van tsaar Alexander II?' en 'welke hervormingen voerde Alexander II door en hoe trof dit de *dvoryanstvo*'?

In hoofdstuk twee wordt aandacht besteed aan de ontwikkelingen onder de zoon van Alexander II, Alexander III. Daarbij zijn de belangrijkste vragen 'wat voor invloed hadden de veranderingen die Alexander III doorvoerde op Rusland en de *dvoryanstvo*' en 'in hoeverre waren Alexander III's besluiten jegens de adel reactionair te noemen'?

Hoofdstuk drie draait om Nicolaas II, Ruslands laatste tsaar. De vragen zijn daarbij 'hoe zette Nicolaas II zich af tegen de macht van de *dvoryanstvo*'?, 'hoe droegen de militaire crises (diverse opstanden en revolutiepogingen en de Eerste Wereldoorlog) bij aan de afbrokkeling van de macht van Nicolaas II en de adel'?

De drie hoofdstukken draaien met name om de hervormingen die ingevoerd werden tegen de *dvoryanstvo* of redenen voor de afbrokkeling van de macht van tsaar en adel. Op de achtergrond spelen door de drie hoofdstukken twee vragen mee die gaandeweg beantwoord zullen worden. De vraag 'op welke terreinen is er continuïteit te zien in de hervormingen van de drie tsaren?' zal aan het einde van ieder hoofdstuk verder beantwoord worden door terug te blikken naar de regeerperiode van de eerdere tsaar en zo zal er alvast een voorschot op de conclusie genomen

worden. Daarnaast is er de vraag 'in hoeverre was er sprake van de gevestigde adel met het uitbreken van de Revolutie van 1917?'. In de conclusie zal hier meer over te lezen zijn.

Om de vragen te beantwoorden zal er intensief literatuuronderzoek plaatsvinden. Dit is noodzakelijk vanwege de taalbarrière die opduikt bij het gebruik van primaire bronnen. Ik ben het Russisch niet machtig en veel primaire bronnen zijn moeilijk tot niet bereikbaar. Zoals eerder bij de relevantie van het onderzoek al aangegeven werd; er is niet zoveel geschreven over deze periode. Deswege lijken literatuuronderzoek en een kritische biografische aanpak de beste manieren voor deze scriptie.

Aangezien het onderzoek gaat over macht en de mate van invloed van de adel is het erg lastig om alles te behandelen. Macht en invloed kunnen immers bestaan uit vele facetten en dimensies en, hoewel de wens om een zo volledig mogelijk beeld te geven van de macht van de Russische adel tussen 1855 en 1917 groot is, het onderzoek zal zich toch dienen te beperken tot enkele terreinen. Omwille van de analyse in deze scriptie zal er gekeken worden naar drie belangrijke pijlers voor de adellijke macht. Eén daarvan is grondbezit, het basale principe en letterlijke grond van de macht en mate van invloed van de *dvoryanstvo*. Ten tweede is er de betrokkenheid in het bestuurlijk bestel. De hervormingen tegen de adellijke invloed op het ambtelijke en bureaucratische apparaat zorgen ervoor dat in de loop der tijd de adel grotendeels uit de Russische bureaucratische top verdwijnt. Ten derde zijn er de privileges. De adellijke macht in Rusland rust op de exclusiviteit van het adeldom en daar horen bepaalde privileges bij. Deze brokkelen gedurende de decennia tussen 1855 en 1917 af, ze worden ontnomen of gemeengoed gemaakt waardoor het niet langer privileges zijn.

Deze drie 'criteria' zorgen ervoor dat de analyse gestoeld wordt op drie terreinen. Aan het einde van ieder hoofdstuk zal een 'oordeel' gegeven worden over de stand van zaken en belangrijkste ontwikkelingen binnen deze drie dimensies. Daar waar mogelijk en voorhanden zal deze analyse ondersteund worden met harde cijfers. Deze zijn voornamelijk afkomstig uit het boek *Nobility and Privilege in Late Imperial Russia* van de Amerikaanse historicus Seymour Becker die veel onderzoek gedaan heeft naar de procentuele en cijfermatige aspecten van de Russische adel tussen 1881 en 1905.¹

In de bestudeerde periode is in het verleden al veel aandacht geweest voor deelonderwerpen of bepaalde specifieke hervormingen, denk daarbij aan de afschaffing van de horigheid van 1861 of de opkomst van het communisme in Rusland. Deze scriptie is een aanvulling op de bestaande historiografieën door de ontwikkelingen breder te trekken, namelijk door niet één facet er uit te

1 Seymour Becker, *Nobility and Privilege in Late Imperial Russia* (Illinois 1985).

lichten maar door deze in perspectief te plaatsen, het als een ontwikkeling te zien en door te stellen dat de 'shok' van 1917 het resultaat van een reeds ingezette trend was. De vraag is of het beginpunt van deze trend reeds in 1855, bij de eerste hervormingen van Alexander II, of pas in 1905, bij de ondertekening van het Oktobermanifest, ingezet wordt.

Hoofdstuk I: Tsaar Alexander II

Emancipatie der Achterlijken

Het Russische woord '*dvoryanstvo*' laat zich het beste vertalen met 'nobelen'. Dit betekent volgens de Amerikaanse sociaal-historicus Daniel Field dat deze sociale groep zich zowel eervol als bevoorrecht met privileges mocht zien.² Dit houdt in dat het hier niet enkel de hoge of lage adel betrof maar dat dit een bijzonder diverse groep mensen omvatte die op de een of andere manier rechten en privileges hadden verkregen.³ Die rechten en privileges werden bezegeld en vastgelegd in een adellijke titel. De Russische titulatuur werkte niet volgens het Westers hiërarchisch model waarbij een prins in aanzien hoger stond dan een hertog of graaf. In Rusland werden een titel en de daartoe behorende privileges verstrekt door een centrale administratie, maar waren prestige en hiërarchische positie van oudsher gebaseerd op prestaties en verdiensten.⁴

De term '*dvoryanstvo*' kwam pas in gebruik vanaf tsaar Peter de Grote. Hij vaardigde een decreet uit dat de adel, die tot dan toe enkel een militaire taak had, nu ook in zijn ambtelijke apparaat plaats moest nemen. Hierbij werden de ambtenaren die een hogere functie bekleedden ook begunstigd doordat hoge ambtenarij een adellijke taak werd. De voormalige ambtenaren op die functies kregen adellijke titels geschonken. In Rusland was het hiërarchisch niet verdeeld zoals in het westen, waar er een duidelijk onderscheid was tussen *sword nobility* en *cloak nobility*. Er was verschil tussen zij die op basis van daden op het slagveld hun titel hadden verdiend of zij die tot de adelstand waren verheven vanwege hun status of bezit. In de Russische adelstand was er voor de status van een persoon of familie geen onderscheid tussen die twee vormen van adel en hadden de eerdergenoemde prestaties en verdiensten invloed op de positie op de adellijke ladder.

De *dvoryanstvo* bezaten een groot scala aan privileges. Deze vielen onder te verdelen in civiele en politieke privileges. Ze waren gevrijwaard van het betalen van belastingen en militaire dienstplicht en ze mochten niet veroordeeld worden tot lijfstraffen. Hun adelstatus was vastgelegd

2 Daniel Field, *The End of Serfdom. Nobility and Bureaucracy in Russia, 1855 – 1861* (Harvard 1976) 8.

3 Field, *The End of Serfdom*, 8.

4 Marc Raeff, 'The Russian Nobility in the Eighteenth and Nineteenth Centuries: Trends and Comparisons', in: Ivo Banac en Paul Bushkovitch (red.), *The Nobility in Russia and Eastern Europe* (New Haven 1983) 99 – 121, aldaar 100.

en kon niet ontnomen worden, ze mochten naar het buitenland reizen en het hebben van horigen was voorbehouden aan de adel.⁵ In Rusland was er een systeem van schalen waarop de diverse functies in het staatsbestel van Rusland gewaardeerd werden. Op een schaal van één tot veertien, waarbij veertien de laagste schaal was, werden de diverse militaire, publieke en bureaucratische functies gerangschikt.⁶ In eerste instantie hoefde men enkel een functie binnen één van de veertien schalen te vervullen voor een militaire adeltitel en kon dat met een functie binnen één van de eerste acht schalen voor een bureaucratische functie bereikt worden. In 1845 besloot Nicholaas I om de criteria te wijzigen vanwege het groeiende ambtelijke apparaat. In de nieuwe situatie verdiende een militaire functie binnen de eerste acht schalen een adeltitel en een bureaucratische functie vanaf schaal vijf. Deze eisen werden onder Alexander II in 1856 nog eens aangescherpt. Zodoende kreeg men een adeltitel vanaf schaal zes militaire functie en bij schaal vier voor ambtsdragers.⁷

Toen op 2 maart 1855 tsaar Nicolaas I stierf werd zijn zoon, Alexander II, gekroond tot tsaar. Zijn troonsbestijging kwam op een cruciaal moment volgens de historicus W.E. Mosse. Het Russische volk bekeek de nieuwe tsaar met argusogen aangezien er verhalen de ronde deden dat Alexander uit was op de emancipatie van de horigen, terwijl anderen meenden dat hij traditiegetrouw achter de adel zou blijven staan.⁸

Nicolaas I was een sterke, onwrikbare vorst. Aan zijn macht viel niet te tornen en straffen bestonden uit dienstplicht, lijfstraffen of verbanning. In alle gevallen was een geveld oordeel onherroepelijk. Daarnaast was een groot deel van Nicolaas' macht gestoeld op de grootte, de dreiging en de slagkracht van zijn leger. De Russische militairen waren vaak en in grote getale aanwezig, met name in de grote steden, en het uitdragen van de tsaristische autoriteit was hun voornaamste taak. Voor zover er sprake was van een ambtelijk apparaat in de tijd van Nicolaas I was dat een achterhaald, corrupt en adellijk orgaan. De lagere adel vervulde de ambtenaarsfuncties. Zij gebruikten deze functies als middel om zichzelf te verrijken en kregen daardoor een bijzonder negatief imago. Voor de gerechtshoven, gerund door de adel, of de lokale wetshandhaving op het platteland, die ook in handen van de adel was, bleek de wet vaak een rekbaar begrip. Corruptie was daar sterk doorgedrongen en dat had gevolgen voor de berechting en de vervolging van de andere standen die per definitie benadeeld werden. Deze hardhandige of corrupte systemen die toebehoorden aan, of gesteund werden door, tsaar Nicolaas zorgden ervoor dat hij te boek stond als de 'IJzeren Autocraat'.⁹

5 Becker, *Nobility and Privilege in Late Imperial Russia*, 18 – 19.

6 Robert E. Jones, *The Emancipation of the Russian Nobility, 1762 – 1785* (Princeton 1973) 283.

7 Becker, *Nobility and Privilege in Late Imperial Russia*, 91.

8 W.E. Mosse, *Alexander II and the modernization of Russia* (London 1958) 37.

9 Mosse, *Alexander II and the modernization of Russia*, 18 – 28.

Al snel bleek dat Alexander een andere koers zou gaan varen dan zijn vader. De nieuwe tsaar wilde het 'achterlijke' Rusland gaan omvormen van een verouderde feodale standenmaatschappij naar een moderne kapitalistische staat naar West-Europees model.¹⁰ Alexander had, in tegenstelling tot Nicolaas I, een sterke moderniseringswens, iets wat in lijn lag met zijn intellect en grote plichtsgevoel.¹¹ Om die moderniseringswens in vervulling te laten gaan, probeerde Alexander een aantal politieke punten door te voeren in zijn regeerperiode. Ten eerste veranderde hij de positie, of eigenlijk het bestaan, van de lijfeigenen. Volgens Mosse zorgde dit voor een nieuwe impuls in arbeidskrachten voor de industrie, net als het ontwikkelen en aanleggen van spoorwegen door Rusland. Daarnaast transformeerde Alexander het bankierswezen en de mogelijkheden tot creditering opdat kapitaal voor meer delen van de bevolking bereikbaar werd.¹² Ten derde wilde hij graag de problemen met de *dvoryanstvo* aanpakken en de corrupte systemen die konden voortbestaan bij de gratie van zijn vader oplossen. Het ambtelijk apparaat diende grondig hervormd en gemoderniseerd te worden in de ogen van Alexander II.¹³

Voordat Alexander II zijn aandacht kon richten op de binnenlandse problematiek kreeg hij te maken met een vervelende erfenis. De Krimoorlog woedde sinds oktober 1854 en was een lange en uitputtende slag waarbij het Russische leger qua materieel, mankracht en tactiek geen partij bleek voor de Geallieerden, bestaande uit Frankrijk, het Verenigd Koninkrijk en het Ottomaanse Rijk. De Krimoorlog werd een bijzonder gewelddadige oorlog en de Russen verloren veel manschappen bij de verdediging van de havenstad Sebastopol. In een wanhopige poging de Krim te behouden werden kosten noch moeite gespaard. Uiteindelijk werden op 30 maart 1856 in Parijs de handtekeningen gezet onder een, voor Rusland ongunstige, vrede. De Europese druk op Rusland was gegroeid tot een reële dreiging van isolatie. Interne problemen, zoals een bankroet en grote onvrede of volksoproeren door de nederlaag, werden met snelle maatregelen afgewend.¹⁴ De universiteiten gingen open voor jongemannen die niet tot de adelstand behoorden en er kwamen nieuwe wetten omtrent belastingen, zoals de opschorting van belasting voor getroffen gebieden en een gelijkere verdeling van belastingen. Politieke gevangenen werden vrijgelaten en sommige ballingschappen werden opgeheven. De weg naar een vrijer en democratischer Rusland leek open te liggen door het einde van de Krimoorlog.¹⁵

10 Raeff, 'The Russian Nobility in the Eighteenth and Nineteenth Centuries: Trends and Comparisons', 112.

11 Mosse, *Alexander II and the modernization of Russia*, 38.

12 Ibidem, 10.

13 Ibidem, 37.

14 Ibidem, 42.

15 Raeff, 'The Russian Nobility in the Eighteenth and Nineteenth Centuries: Trends and Comparisons', 113.; Lynne Ann Hartnett, *The Defiant Life of Vera Figner, Surviving the Russian Revolution* (Indiana 2014) 3.

Met de ondertekening van de Vrede van Parijs kon Alexander II zich richten op de beoogde hervormingen. Het belangrijkste punt dat hij aan wilde pakken, was de horigheid. De adel belandde in een crisis door de verloren oorlog.¹⁶ Dit kwam enerzijds door het geleden gezichtsverlies in de Krimoorlog en anderzijds doordat er sinds 1855 een groeiend gevoel van onvrede was onder de lagere delen van de bevolking, 80% van de bevolking was horige.¹⁷ Door deze crisis besloot Alexander II aan te sturen op emancipatie van de horigheid.¹⁸ Field trekt in twijfel of deze beoogde hervorming en de bijbehorende emancipatie een ethisch vraagstuk was. Hij stelt dat die met name gericht was op het oplossen van de crisis waarin de adel zich bevond. Voor de landeigenaren gold namelijk dat de grote mate van overheidssteun bij het behoud van arbeidsintensief werk door horigen voor een statische economie zorgde. Dit was iets wat de tsaar grotere zorgen baarde dan het welzijn van zijn onderdanen.¹⁹ De Russisch-Amerikaanse historicus Alexander Gerschenkron stelt echter dat de Krimoorlog niet enkel indirect aanjager van de hervorming was door de crisis van de adel en de economie maar zelfs direct zorgde voor de hervormingen van de economie en de horigheid. Het riep de vraag op of de Russische economie met haar beperkte mate van industrialisering niet achterhaald was en ervoor zorgde dat Rusland behoorde tot de 'achterlijken van Europa'. Dit dilemma vroeg volgens Gerschenkron om een oplossing, niet de economie *an sich* noch het ethische vraagstuk.²⁰ Mosse richt zijn pijlen juist op de hervormingsgezindheid van de tsaar. Hij zou uit medeleven met zijn burgers en een groot ethisch besef de emancipatie tot stand hebben willen brengen. Mosse stelt dat Alexander II vastberaden en opgetogen was met zijn voorstel en overal waar hij kwam om zijn geplande emancipatie tot stand te brengen hij enthousiast werd ontvangen door het volk en altijd ook enkele edelen vond die bereid waren mee te werken. Volgens Mosse voorzag Alexander II geen grote obstakels om deze hervorming door te voeren.²¹ Dit is volstrekt in strijd met de woorden die Field schrijft. Volgens hem werd de tsaar enkel gedreven uit angst of noodzaak en eigenbelang. De angst of noodzaak zaten hem in de onvrede onder de lagere bevolking en dan met name de horigen. Alexander zou in een speech de adel zelfs het scenario van een opstand voorgehouden hebben en daarmee de adel opgeroepen hebben tot coöperatie aangezien zijn *top-down* hervorming beter uit zou pakken dan een opstand of revolutie.²² Zijn hervormingen zouden echter wel van een dusdanige aard zijn dat ze op geen enkele manier invloed hadden op zijn eigen macht.²³

16 Field, *The End of Serfdom*, 52.

17 Becker, *Nobility and Privilege in Late Imperial Russia*, 18.

18 Field, *The End of Serfdom*, 52.

19 Ibidem, 53.

20 A. Gerschenkron, *Agrarian Policies and Industrialization in Russia, 1861 – 1917* (Cambridge 1965) 140 – 147.

21 Mosse, *Alexander II and the modernization of Russia*, 61.

22 Field, *The End of Serfdom*, 62.

23 Hartnett, *The Defiant Life of Vera Figner*, 91.

De gewenste rust kwam ook niet in 1861 toen de horigheid officieel afgeschaft werd. De lagere delen van de bevolking bleken nog veel te klagen te hebben en Fields kijkt op de hervorming lijkt de meest logische aangezien de hervorming als officiële gebeurtenis wel plaatsvond en de afschaffing bewerkstelligd werd. Echter, de kanttekening die daarbij geplaatst dient te worden is dat de adel weliswaar de juridische claim op lijfeigenschap verloor, maar die eigenlijk ook moedwillig inwisselde als ze de praktische voordelen maar konden behouden.²⁴ Officieel was de horigheid afgeschaft, maar in de praktijk bleef deze bestaan. De zaak aanvechten was onbegonnen werk aangezien er bureaucratisch gezien met regels en clausules een volledig rookgordijn opgeworpen was rondom de hervorming.²⁵ Een trend die deze emancipatie wel in gang zette was de urbanisatie van de adel. Doordat de adel nu niet langer gebonden was aan land door hun lijfeigenen trokken zij naar de steden en door de landreorganisaties van de jaren na 1861 verloren zij zelfs land aan de voormalige horigen. Waar in 1861 nog 78 tot 81% van de adellijke families grondbezitters waren, slonk dat percentage voor het einde van Alexander II's regeerperiode naar 69 tot 74%.²⁶

De diverse vormen van horigheid in Rusland zorgden voor verschillende problemen met de afschaffing in 1861. Voor de horigen die eigendom waren van de grondbezittende adel betekende het dat er feitelijk niets veranderde als zij op het land werkten. Ze waren nu weliswaar vrij, maar bleven vaak gewoon in dienst en het land bewerken. Er was meestal geen geld om te verhuizen. Daarnaast was de staat er alles aan gelegen om onrust te voorkomen en probeerden ze alle nieuwe burgers in hun oude woonplaatsen te houden.²⁷ Wanneer ze als huishoudelijke hulp of hofhouding werkten dan werden ze officieel uit hun dienst ontheven. Door dit ontslag waren ze slechter af dan voorheen aangezien ze nu geen kost, inkomen en onderdak meer hadden. Het proletariaat groeide. De horigen die er het beste vanaf kwamen, waren de lijfeigenen die tot dan toe tot de staat of de kroon hadden behoord. Zij verkregen hun vrijheid én kregen de kans een stuk land te kopen van de staat waarop zij konden wonen en werken.²⁸ Het werd voor alle oud-horigen mogelijk om land te bezitten. Maar het afschaffen van de status 'horige' bracht nog geen economische voorspoed met zich mee en veel horigen werden nu zwaar onderbetaalde landarbeiders. Anderen besloten toch te verhuizen en hun geluk te gaan beproeven in de stad.

In 1862 schreef het ministerie van Binnenlandse Zaken dat er nog veel hervormingen in de

24 Field, *The End of Serfdom*, 360.

25 Ibidem 360.

26 Becker, *Nobility and Privilege in Late Imperial Russia*, 28 – 29.

27 Thomas G. Barnes en Gerald D. Feldman (red.), *Nationalism, Industrialization, and Democracy, 1815 – 1914, A Documentary History Of Modern Europe Volume III* (California 1980) 233 – 240.

28 Steven Nafziger, *Russian Serfdom, Emancipation, and Land Inequality: New Evidence* (2013) 2 – 3.

maak waren. De belangrijkste was een hervorming op het gebied van lokaal bestuur.²⁹ Dit was onder andere noodzakelijk doordat de adellijke grootgrondbezitters eerst hun eigen politiekorpsen hadden om hun bezit, oftewel hun horigen, in het gareel te houden. Met de zelfbeschikking die kwam met de emancipatie van de horigen vervielen de rechten van de private politiekorpsen.³⁰ De discussie of de adel de overhand moest houden op bestuurlijk niveau of dat er een soort volksvertegenwoordiging moest komen, werd besloten in het voordeel van de democratisering. Een nieuw lokaal bestuurlijk bestel werd ingevoerd, de *zemstvo's*. In deze lokale besturen nam een vertegenwoordiging van de bevolking zitting. Zodoende kon een gebied van meerdere dorpen gecontroleerd worden en zou daar niet enkel de adel invloed op hebben. De veranderingen waren revolutionair voor het Russische *ancien régime* en na de afschaffing van de horigheid volgden nu ook landhervormingen. Tegen het einde van de regeerperiode van Alexander II was het grondbezit van de adel met 20% gedaald sinds het gewone volk land mocht kopen.³¹ Door die landelijke fragmentatie werden de *zemstvo's* steeds belangrijker en kregen ze meer macht. De politieke structuur werd op lokaal niveau veel democratischer georganiseerd doordat de besturen van de *zemstvo's* middels verkiezingen bepaald werden.³² Het was niet zo dat de *zemstvo's* Rusland plotseling democratiseerden. De vergadering kwam jaarlijks bij elkaar en de functies werden in het geval van de adel al snel erfelijk gemaakt.³³ Toch zorgde de nieuwe organisatiestructuur van lokale autonomie voor een zekere mate van inspraak van de verschillende standen die er nu ontstonden in Rusland.

Gedurende de regeerperiode van Alexander II werden er diverse hervormingen doorgevoerd die de *dvoryanstvo* hard troffen. Kijkend naar de drie analytische dimensies, grondbezit, de betrokkenheid in het bestuurlijk bestel en de privileges van de adel, kunnen we stellen dat er op die drie terreinen veel veranderd is. Tussen 1855 en 1881 daalde het grondbezit van de adel doordat de nieuwe vrije mensen, voorheen de horigen, nu in de positie waren dat zij grond mochten kopen en dat onder andere van de adel kochten. Grondbezit was niet langer een adellijk privilege en dat leidde ook tot de roep of wens om meer lokaal bestuur, iets wat zowel voor de dimensie 'privilege' als de dimensie 'invloed in het bestuurlijk bestel' verregaande gevolgen had. De *zemstvo's* waren lokale vergaderingen met een gekozen bestuur. De drieëndertig provincies kregen een volksvertegenwoordiging op districts- en provinciaal niveau op basis van de drie standen, adel,

29 Mosse, *Alexander II and the modernization of Russia*, 82.

30 Ibidem, 90.

31 Becker, *Nobility and Privilege in Late Imperial Russia*, 32.

32 Mosse, *Alexander II and the modernization of Russia*, 92.

33 Terence Emmons en Wayne S. Vucinich (red.), *The Zemstvo in Russia: An Experiment in Local Self-Government* (Stanford 1982) 50.

'burgers' en 'het volk'.³⁴ De macht van de adel tot het beheren van hun eigen landerijen en gebieden werd hiermee ingeperkt. Kanttekening daarbij is wel dat de 'burgemeesters' en gouverneurs van de *zemstvo's* voornamelijk aangesteld werden uit de adellijke klasse.

Het voornaamste privilege dat aangetast werd door Alexander II was het adellijke recht tot het hebben van horigen. Met het manifest uit 1861 kwam er een einde aan het lijfeigenschap en waren alle horigen vrije mensen en kregen zij diverse rechten, maar ook plichten, die hoorden bij die vrijheid. Tot slot werd vanaf 1860 het bestuurlijk bestel hervormd. Posities en functies die voorheen enkel vacant waren voor *dvoryanstvo* werden opengesteld voor de opkomende intelligentsia in Rusland. De adel boette snel in aan invloed in het ambtelijk apparaat en tegen het einde van Alexanders regeerperiode was een groot deel van de voornaamste privileges van de *dvoryanstvo* gebaseerd op grondbezit.³⁵ Toch, ondanks de vele democratische hervormingen werd Alexander II op 1 maart 1881 vermoord vanwege een gebrekkige uitvoering van de moderniseringswens.³⁶

Hoofdstuk II: Tsaar Alexander III

De dvoryanstvo vinden zichzelf opnieuw uit

Met de dood van zijn vader in 1881 kwam Alexander III aan de macht. De mislukte aanslag in Parijs in 1867 had zijn vaders stijl van regeren al verhard, maar de aanslag en moord van 1881 zorgden ervoor dat de nieuwe tsaar niks van democratische hervormingen moest hebben.³⁷ De moord op zijn vader door democratische revolutionaire radicalen, *Narodnaja Volja* of 'De Wil van het Volk' geheten, een terroristische en geradicaliseerde tak van de Nihilisten, had een diepe wonde achtergelaten en leidde tot de verharde hand van regeren.³⁸ Alexanders blik stond gericht op het verleden, op de oude orde. Het *ancien régime* van vóór zijn vaders hervormingen gold daarbij als zijn grote voorbeeld. De Nihilisten stonden in zijn ogen voor het gevaar van de democratische hervormingen en de volksinmenging in het politieke bestel. De socialistisch-populistische bewegingen hadden gehoopt dat de nieuwe tsaar een heel andere koers zou gaan varen uit angst voor nieuwe aanslagen of zelfs revolutie.³⁹ Het was duidelijk dat Alexander III een reactionair

34 Mosse, *Alexander II and the modernization of Russia*, 92 – 93.

35 Becker, *Nobility and Privilege in Late Imperial Russia*, 68.

36 Gary M. Hamburg, *Politics of the Russian Nobility, 1881 – 1905* (New Jersey 1984) 72.

37 Becker, *Nobility and Privilege in Late Imperial Russia*, 63.

38 Michael Freedman, Lyman Tower Sargent en Marc Stears (red.), *The Oxford Handbook of Political Ideologies* (Oxford 2013) 495.

39 Hartnett, *The Defiant Life of Vera Figner*, 98.

bewind wilde gaan voeren, doordrongen van nostalgie en gedreven door haat jegens de moordenaars van zijn vader, volgens hem de schuld van alles wat niet behoorde tot de adelstand.⁴⁰ De hervormingen van zijn vader zag hij als oorzaak voor de opkomst van democratisch radicalen en de instabiliteit van het politieke bestel. Voor het verzwakken van dat reeds gehavende politieke bestel werd al eerder gewaarschuwd door adviseurs van tsaar Alexander II, maar die luisterde niet.⁴¹ Uiteindelijk bleek dat hij voor zijn politieke koers de hoofdprijs moest betalen.

Het was duidelijk dat de nieuwe tsaar het anders zou doen. Hij wilde onder andere het democratisch terrorisme in Rusland aanpakken, resultante van de hervormingen en de bevrijding van de horigen.⁴² Om grip en zicht te krijgen op de situatie in zijn rijk stelde Alexander III commissies in om onderzoek te doen naar de status van de diverse politieke en economische apparaten in zijn land om zodoende hun functioneren in kaart te brengen.⁴³ Middels deze commissies zou Alexander III een nieuwe politieke lijn uit kunnen stippelen. Zij zouden de zorgen van diverse hoge functionarissen wegnemen, het democratisch terrorisme bestrijden, het politieke systeem van Rusland weer op de rails krijgen en tot slot het land de grandeur brengen die het verdiende.⁴⁴

De moord op de tsaar had er ook voor gezorgd dat de *dvoryanstvo* intern verdeeld raakten. Ten eerste ontstond er een verschuiving in de houding van de vroegere, oude adellijke families ten opzichte van 'nieuwe' adel. Anciënniteit werd een maatstaf in adellijke kringen, iets wat eigenlijk nog niet voorgekomen was.⁴⁵ Ten tweede was er binnen de adel discussie over de politieke richting. Er was een liberale stroming die graag zag dat de *zemstvo's* een grotere rol kregen in het bestuur van het land en dat de andere standen daarbinnen meer inspraak kregen. De Amerikaanse historicus G.M. Hamburg wijt dit aan de terrorismedreiging en de ingezette democratiseringstrend die de goedkeuring van liberale edelen had.⁴⁶ Bij het leven van Alexander II was deze groep niet zo verdeeld, maar de druk van de Nihilisten zorgde ervoor dat de adel zelf op zoek ging naar oplossingen. Deels werd dit ingegeven door angst om zelf slachtoffer te worden, deels door het inzicht dat democratisering een vereiste was om Ruslands nieuwe sociale structuur tot een geoliede machine te maken.⁴⁷ Echter, door de minderheidspositie die liberale *dvoryanstvo* innamen in dit

40 Becker, *Nobility and Privilege in Late Imperial Russia*, 63 – 64.

41 Hamburg, *Politics of the Russian Nobility*, 72.

42 John van der Kiste, *The Romanovs, 1818 – 1959* (Gloucestershire 2003) 256.

43 Becker, *Nobility and Privilege in Late Imperial Russia*, 63 – 64.

44 Van der Kiste, *The Romanovs*, 256.

45 Mark von Hagen, 'The Russian Empire', in: Karen Barkey en Mark von Hagen (red.), *After Empire, Multiethnic Societies and Nation-Building, The Soviet Union and the Russian, Ottoman, and Habsburg Empires* (Colorado 1997) 61 – 63.

46 Hamburg, *Politics of the Russian Nobility*, 73 – 74.

47 Ibidem, 72 – 74.; Von Hagen, 'The Russian Empire', 61 – 63.

debat bleef het bij een interne discussie die zo nu en dan resulteerde in een petitie of wetsvoorstel. De verdeeldheid zorgde ervoor dat er geen vuist gemaakt kon worden.⁴⁸

De eerste commissies die tijdens het bewind van Alexander III opgericht werden hadden als doel de stand van de adel te onderzoeken en te bekijken hoe zij binnen het huidige rechtssysteem en gang van zaken gesteund konden worden. Eén van hun voornaamste taken werd het uitzoeken van een manier om een juridische of bureaucratische grens te trekken op de verkoop van de landerijen van de adel.⁴⁹

Volgens Becker zou de ingeslagen weg van modernisering niet meer te stoppen zijn geweest door Alexander III, iets wat de cijfers in zijn eigen boek tegen lijken te spreken. Het grondbezit van de adel daalde in de regeerperiode van Alexander II (1855 – 1881) met 18,3% en gedurende de regeerperiode van Nicolaas II (1894 – 1917) met 25,1%. Echter, tussen 1881 en 1894 daalde het adellijke grondbezit slechts met 9,5%.⁵⁰ De vrije val, die in de tijd van Alexander II leek te zijn ingezet, werd geremd. Een belangrijk hulpmiddel bij deze stagnatie was het oprichten van een bank voor de adel waar geld geleend kon worden voor de aanschaf of het onderhoud van grond.⁵¹ Op 15 juni 1885 werd deze bank opgericht met de restrictie dat deze enkel bedoeld was voor de 'oude' adellijke families. Op die manier droeg Alexander III bij aan de consolidatie van de macht van de grondbezittende *dvoryanstvo*.⁵²

Naast het blijvende belang van grootgrondbezit als criterium voor de *dvoryanstvo* bleken ook educatie en militaire rangen zaken die voorbehouden waren aan de sociaal hogere klassen. Dit werd ook zeker gestimuleerd door de politieke koers van de tsaar die manieren zocht om de adel weer als aparte en bevoorrechte groep op de kaart te zetten. Conservatieve *dvoryanstvo* stuurden vanaf 1881 weer aan op het herstel van de dienstplicht en verplichte educatie op hoog niveau van de adel.⁵³ Zodoende zouden zij weer de macht en de status krijgen die zij voorheen hadden en konden zij zich op basis van deze eisen duidelijker onderscheiden van de andere sociale groeperingen in Rusland. Sinds de militaire hervormingen van Alexander II na het debacle van de Krimoorlog hadden *raznochintsy*, nieuwe intelligentsia ten gevolge van de sociale mobiliteit die ontstond door Alexander II's hervormingen, toegang gekregen tot de universiteiten en het leger. Volgens een deel van de adel kon deze nieuwe groep zich behalve hun opleidingsniveau op geen enkele manier meten met de tradities, opvoeding en expertise van de *dvoryanstvo*. Er ontstond een verhitte discussie

48 Hamburg, *Politics of the Russian Nobility*, 73.

49 Becker, *Nobility and Privilege in Late Imperial Russia*, 64.

50 Ibidem, 64.

51 Hamburg, *Politics of the Russian Nobility*, 108.

52 Ibidem, 115.

53 Becker, *Nobility and Privilege in Late Imperial Russia*, 118.

zonder einde die nadelig leek te worden voor de *dvoryanstvo* aangezien Alexander III zich eerder afvroeg of het militaire monopolie en de privileges van de adel niet verder ingeperkt dienden te worden.⁵⁴ De Amerikaanse historicus George Yaney stelt dat de houding van Alexander III ten opzichte van de adel van dezelfde aard was als de houding van Lenin en Stalin ten opzichte van de arbeiders, ze waren van belang voor hun eigen voortbestaan.⁵⁵ Deze kwestie kreeg onder Alexander III geen antwoord en zou in de beginjaren van Nicolaas II's regeerperiode opnieuw bekeken worden.⁵⁶

De *dvoryanstvo* worstelden met hun rol in de samenleving en in het 'nieuwe' Rusland. Dit kwam deels door de druk van de democratische tendens en deels door de ambigue houding van Alexander III die hen enerzijds zag als oplossing voor het probleem en anderzijds als deel van het probleem. Maar de voornaamste oorzaak voor hun identiteitscrisis lag in het versnipperde karakter van de *dvoryanstvo*. Door de opkomst van de *raznochintsy* kregen de *dvoryanstvo* te maken met concurrentie die zij niet gewend waren. In het politieke bestel en in de militaire top bleek dat de capaciteiten en hoge opleiding van de nieuwe intelligentsia vaker de voorkeur genoten dan anciënniteit of status.⁵⁷ Omwille van de teloorgang die zij waarnamen, kwam binnen de adel de discussie op gang hoe zij zichzelf dienden te herdefiniëren, welke groepen zij wel toe moesten laten tot de adelstand, welke niet en op welke terreinen ze zichzelf wilden hervormen.

Op het gebied van het landbezit en de nauwe band daarvan met de adel werd in 1885 een petitie onder de *dvoryanstvo* gestart om de verheffing tot de adelstand van welgestelde grootgrondbezitters mogelijk te maken.⁵⁸ Op deze manier zou er een halt toegeroepen kunnen worden aan de afname van het grondbezit onder de adel. Dit was een kunstmatige ingreep, de verkoop van adellijk grondgebied werd niet gestopt, maar de nieuwe eigenaren van dat grondgebied werden bij een bepaald bezit tot de adelstand verheven. Daarnaast was er de wens dat de nieuwe adel zich ook in de etiquette en de status van de *dvoryanstvo* zou bekwamen en zodoende al snel niet meer te onderscheiden zou zijn van de oude adel. De *raznochintsy* werd hierdoor op basis van grondbezit al de mogelijkheid geboden hun positie, tot waar zij zich hadden opgewerkt, te laten bevestigen in een adellijke titel. Volgens de graaf Dimitri Tolstoj, minister van Binnenlandse Zaken, ontstond er bij de aanvraag uit 1885 echter een probleem.⁵⁹ De wens van de *dvoryanstvo* was dat zij controle zouden krijgen over de benoemingen en daarmee de criteria voor wie lid mochten worden

54 Becker, *Nobility and Privilege in Late Imperial Russia*, 118.; Tim Chapman, *Imperial Russia, 1801 – 1905* (New York 2001) 125.

55 George L. Yaney, *The Urge to Mobilize: Agrarian Reform in Russia, 1861 – 1930* (Illinois 1982) 97.

56 Becker, *Nobility and Privilege in Late Imperial Russia*, 119.

57 Ibidem, 119.

58 Ibidem, 100.

59 Van der Kiste, *The Romanovs*, 198.

van hun stand. Dit ging volgens Tolstoj in tegen de oude verhoudingen tussen de adel en monarchie waarbij de tsaar altijd de controle had gehad over de benoemingen en de 'definitie' van de adelstand.⁶⁰

Naast polarisering binnen de *dvoryanstvo* op het punt van de definiëring van hun stand waren er ook scheuren te zien in de politieke ambities van de adel. Het *zemstvo*-liberalisme werd na de moord op Alexander II ook een belangrijke onderstroom.⁶¹ Het conservatisme van de regering stond haaks op de wensen van de democratisch-radicalen en als oplossing daarvoor werd door de liberalen grotere macht voor de *zemstvo's* voorgesteld. Door de grote verdeeldheid in het liberale kamp kwam de discussie niet van de grond. Liberaal gedachtegoed werd met argwaan en een zekere mate van paranoia bekeken en discussies omtrent de vergroting van de macht en bevoegdheden van de *zemstvo's* werden meestal snel in de kiem gesmoord vanwege de gevoeligheid van de discussie.⁶² Uiteindelijk veranderde er in de politieke structuur van de *zemstvo's* vrij weinig. Graaf Tolstoj bracht wel enkele wijzigingen aan, zoals de invoer van een adellijke gouverneur, de *zemskii nachalnik*, om de macht van de *zemstvo's* iets in te perken ten faveure van de autocratische macht van de tsaar.⁶³ Dit kwam vooral doordat de vergadering nog steeds slechts eens per jaar bij elkaar kwam en doordat de *zemstvo's* zich onder invloed van de Grote Depressie tussen 1880 en 1890 gingen richten op de ontwikkeling van de Russische infrastructuur.⁶⁴ Andere vraagstukken waren op de jaarlijkse vergaderingen van grotere urgentie dan het ideologische aspect.⁶⁵ De Grote Depressie zorgde er ook voor dat de adel toegeeflijker was naar de tsaar doordat ze hem en het staatskapitaal nodig hadden om de economische crisis op te lossen door middel van subsidies en maatregelen ter bevordering van de adel. Enkele maatregelen waren de versoepeling of zelfs afschaffing van erfrechtbelasting en de prijsverlaging van treintransport. Door deze problemen moesten de liberalen en andere adellijke, op hervormingen gerichte, groeperingen hun ambities laten varen.⁶⁶

Het bewind van Alexander III leek bijzonder reactionair te worden door de terrorismedreiging en zijn animositeit jegens de democratische hervormingen van zijn vader. Maar wat was de stand van zaken voor de adel aan het einde van zijn regeerperiode in 1894?

Ten eerste leek de focus voor zowel de *dvoryanstvo* als voor de tsaar op het grondbezit te liggen. Grondbezit werd het voornaamste criterium om wel of niet te behoren tot de *dvoryanstvo*.

60 Hamburg, *Politics of the Russian Nobility*, 73.

61 Ibidem, 73.

62 Ibidem, 77.

63 Van der Kiste, *The Romanovs*, 198.

64 Terence Emmons, 'The Russian Nobility and Party Politics before the Revolution', in: Ivo Banac en Paul Bushkovitch (red.), *The Nobility in Russia and Eastern Europe* (New Haven 1983) 177 – 220, aldaar 181.

65 Hamburg, *Politics of the Russian Nobility*, 86 – 88.

66 Ibidem, 100.

Doordat dit het belangrijkste criterium werd, kwam het bijzonder hoog op de politieke agenda en werden er maatregelen genomen waardoor de afname van adellijk grondgebied stagneerde. Een maatregel die vanuit de tsaar kwam, was de oprichting van een leenbank om de aanschaf of onderhoud van grondgebied mogelijk te maken voor de adel. Daarnaast kwam er meer grondgebied in handen van de adel door *raznochintsy* met een aanzienlijk vermogen en kapitaal aan grond te verheffen tot de adelstand. De Grote Depressie zorgde ervoor dat investeren in grond minder aantrekkelijk werd doordat er minder geld voor handen was en omdat de omzet van oogstopbrengsten kelderde. Hierdoor werden adellijke gronden verkocht en stegen de schulden van de adel.⁶⁷ Dat laatste zorgde ervoor dat de adel nauwer ging samenwerken met de tsaar omdat ze zijn hulp nodig hadden hun klasse in stand te houden.

De hulpkreet van de adel zorgde ervoor dat Alexander III zijn eigen gang kon gaan in de 'hervormingen' van de *dvoryanstvo*. Hij hoefde minder rekening te houden met de meerderheid en kon ten faveure van de minderheid en zijn eigen belangen wetswijzigingen doorvoeren of petitieën naast zich neerleggen. Eén van de belangrijkste petitieën van de adel die hij slechts ten dele doorvoerde stamde uit 1889 en zorgde voor een wijziging in de macht van de *zemstvo's*. Deze petitie behelsde, gesteund door een minderheid van de adel, de wens om boven de *zemstvo's* een adellijke functionaris te plaatsen, de *zemskii nachalnik*, die gedurende het jaar de administratieve en juridische autoriteit van de *zemstvo*-vergaderingen diende te waarborgen.⁶⁸ Echter, de meerderheid van de adel vond dit juist een te reactionair idee en wees het af. Het zou volgens hen ingaan tegen de democratische hervormingen die juist zorgden voor een evenwichtiger bestuur van het 'Nieuwe Rusland'.⁶⁹ Alexander III zette dit plan toch door en de invloed van de *zemstvo's* op het bestuur van Rusland nam af.⁷⁰

Tot slot bleek de adel qua privileges weinig in te boeten. Alexander III bleek niet in staat verder te tornen aan belangrijke rechten van de *dvoryanstvo*. Het adellijke recht tot het vervullen van militaire topfuncties bleef ondanks enkele twijfel gehandhaafd. Volgens Becker waren de *dvoryanstvo* in deze periode zo druk bezig zichzelf opnieuw uit te vinden en waren ze actief op zoek naar hun eigen rol binnen het veranderende politieke systeem in Rusland dat zij progressiever bleken dan de tsaar, ondanks het gebrek aan homogeniteit in de sociale groep. Hij stelt dan ook dat in de tweede helft van de negentiende eeuw de *dvoryanstvo* voornamelijk nog een “*self-conscious class of substantial landowners*” waren.⁷¹ De vraagstukken omtrent privileges en invloed in het politieke bestel bleken minder zwaarwegend dan de kwestie 'grondbezit'. De *dvoryanstvo* maakten

67 Hamburg, *Politics of the Russian Nobility*, 86 – 88.

68 Emmons, 'The Russian Nobility and Party Politics before the Revolution', 180.

69 Becker, *Nobility and Privilege in Late Imperial Russia*, 130.

70 Van der Kiste, *The Romanovs*, 198.

71 Becker, *Nobility and Privilege in Late Imperial Russia*, 154.

in deze periode volgens Becker de verandering door van 'Eerste Stand' naar 'Sociale Klasse'.⁷²

Hoofdstuk III: Tsaar Nicolaas II

Het Volk aan de macht

Met de vrij onverwachte dood van Alexander III kreeg de 26-jarige Nicolaas II de macht over Rusland als tsaar. Zijn vader had hem na een regeerperiode van dertien jaar een land achtergelaten dat in ijlt tempo geïndustrialiseerd was en waar de tsaar meer absolute macht had dan voor 1881.⁷³ De *dvoryanstvo* hadden een deel van hun oude macht terug maar de meeste restauratie had plaatsgevonden in tsaristisch prestige en macht. Toch bleef er in Rusland veel onvrede en zorgden interne spanningen voor een constante dreiging. De houding van de nieuwe tsaar ten opzichte van alles wat liberaal en democratisch was in Rusland hielp mee aan de verdere polarisering van de interne groeperingen. Nicolaas II gaf in de begindagen van zijn heerschappij duidelijk te kennen de lijn van zijn vader door te willen trekken en de invloed van de *zemstvo's* en andere quasi-parlementaire structuren en machten in te gaan perken omwille van zijn eigen positie en die van de autocratie.⁷⁴

In de eerste jaren na 1900 werden volgens de Amerikaanse historicus Terence Emmons de nederlagen voor de tsaristische regering snel aaneengeregen. Hij ziet daarbij de industriële crisis (1900 – 1903), de wanhopige pogingen om de macht van de *zemstvo's* in te perken (1902 – 1904) en de vernederende nederlaag in de Russisch-Japanse oorlog (1904 – 1905) als indicatoren voor de incompetentie van Nicolaas II en zijn ministers.⁷⁵ Het 'volk' zag dat ook zo en de zwakke positie van de staat zorgde ervoor dat radicalere takken van de liberale bewegingen hun kansen schoon zagen. In 1905 resulteerde dat in een revolutie. Diverse ideologische en sociale groeperingen, met name uit de lagere delen van de samenleving, riepen gezamenlijk om een parlement, burgerrechten, hervormingen van het lokale bestuur en compensatie voor het volk ten koste van de adel. Onder druk van deze revolutie capituleerde de tsaar en zag hij zich genoodzaakt om een belangrijk deel van de eisen in te willigen en zowel een grondwet als een volksvertegenwoordiging in te stellen.⁷⁶ De rust keerde terug in Rusland, maar er traden ook grote politieke veranderingen op die de daadwerkelijke revolutie slechts uitstelde tot 1917.⁷⁷

72 Becker, *Nobility and Privilege in Late Imperial Russia*, 154.

73 Van der Kiste, *The Romanovs*, 260.

74 Ibidem, 262.

75 Emmons, 'The Russian Nobility and Party Politics before the Revolution', 183.

76 W.H. Roobol, 'De mislukte aanloop tot parlementaire democratie', in: Marc Jansen (red.), *Nicolaas II, Rusland onder de laatste tsaar* (Amsterdam 1984) 2 – 7, aldaar 5.

77 Von Hagen, 'The Russian Empire', 63 – 64.

Met het ondertekenen van het Oktobermanifest veranderde er behoorlijk wat in de positie van de *dvoryanstvo*. Alle privileges op basis van lidmaatschap van een stand werden afgeschaft. In eerste instantie ging dat over functies die in de bureaucratie werden vervuld, maar later werd dat breder getrokken.⁷⁸ Vanaf 1906 werden ook de macht van de *zemskii nachalnik* en andere functionarissen, zoals het hoofd van een commune, beknot. Zo hadden zij vanaf 1912 geen juridisch gezag meer. De functie van *zemskii nachalnik* werd door het manifest vanaf 1913 dan ook ontdaan van de vereiste adelstatus.⁷⁹ Volgens Von Hagen gold deze kwestie voor de grootste delen van Rusland, maar niet voor de buitengebieden. Daar hadden eigenlijk de *dvoryanstvo* het al decennia voor het zeggen en leek het alsof de tijd daar stil had gestaan. Na 1905 waren er geluiden om de *zemstvo*-structuur uit te breiden naar de grensgebieden maar dat stuitte op sterke weerstand van de adel aldaar en het plan verdween van de baan.⁸⁰

Naast de restricties en hervormingen in macht en privileges waren er ook nog veranderingen ten gunste van de adel. Op 9 november 1906 voerde de premier van de regering, Pjotr Stolypin, een wet door die de gedwongen onteigening van grootgrondbezit tegen ging. Dit was een wens van de boeren geweest tijdens de revolutie, maar in plaats daarvan kregen zij extra steun bij de aanschaf van land en werden de resterende schulden van de leningen uit 1861 in 1905 kwijtgescholden. Uit angst bood de adel echter *en masse* hun grond te koop aan en daalde het adellijk grondbezit tussen 1905 en 1915 met tien miljoen hectare.⁸¹

Echter, volgens Becker waren de gehoopte en verwachte veranderingen niet van een dusdanige fundamentele aard dat het politieke systeem drastisch veranderde in de uitwerking.⁸² Volgens de Nederlandse historicus Bruno Naarden is die kijk op de periode tussen 1905 en 1917 vertekend omdat die periode nauwelijks los te zien is van de revolutie van 1917.⁸³ De tsaar voelde zich verraden door het volk en wilde alleen hervormen omdat hij zijn eigen positie op de tocht voelde staan.⁸⁴ Twaalf jaar tussen de twee revoluties was volgens Naarden simpelweg te kort om de hervormingen effectief te laten wortelen in de maatschappij voordat de nieuwe grote internationale crisis zich voordeed, de Eerste Wereldoorlog.⁸⁵ Deze crisis zou de interne spanningen bloot leggen, net als met de Krimoorlog en de Russisch-Japanse Oorlog.⁸⁶ Becker onderschrijft dit en stelt dat de

78 Becker, *Nobility and Privilege in Late Imperial Russia*, 134.

79 Ibidem, 134.

80 Von Hagen, 'The Russian Empire', 62.

81 J.W. Bezemer, 'De landhervorming van Stolypin', in: Marc Jansen (red.), *Nicolaas II, Rusland onder de laatste tsaar* (Amsterdam 1984) 11 – 14, aldaar 11 – 13.

82 Becker, *Nobility and Privilege in Late Imperial Russia*, 155.

83 Bruno Naarden, 'Was de revolutie onvermijdelijk?', in: Marc Jansen (red.), *Nicolaas II, Rusland onder de laatste tsaar* (Amsterdam 1984) 29 – 33, aldaar 29.

84 Von Hagen, 'The Russian Empire', 63.

85 Naarden, 'Was de revolutie onvermijdelijk?', 33.

86 Chapman, *Imperial Russia, 1801 – 1905*, 141.

teloorgang van het Russische Rijk uiteindelijk te wijten is aan het regime en niet aan de adel. De eerste kon zichzelf niet ontdoen van het machtige verleden.⁸⁷

Nicolaas II bleek bang om op wat voor manier dan ook het Oktobermanifest te zien als het einde van zijn macht als tsaar en autocraat van Rusland. Alexander Guchkov werd na de revolutie van 1905 een van de meest invloedrijke politici binnen het Russische Rijk. Vanaf dat jaar werd vrijheid van meningsuiting per tsaristisch decreet toegestaan en begonnen er in Rusland politieke partijen te ontstaan. Het stugge karakter van de tsaar en de onverzettelijke houding zijn macht over te geven aan het volk bleven onneembare horden en middels diverse nuances op het Oktobermanifest bleef hij toch de meest machtige autocraat van Europa.⁸⁸ Na een audiëntie in december 1905 tekent Guchkov dan ook op dat '*obviously, the sovereign considered the monarchy unchanged, just as before.*'⁸⁹ Door de ondertekening van het Oktobermanifest werden er gedurende Nicolaas II's regeerperiode wel diverse democratische instituten opgericht die enerzijds het einde uitstelden maar anderzijds het volk de kans gaven invloed uit te oefenen op het bestuur. De belangrijkste ontwikkelingen op dat gebied waren de installatie van de *Duma*, een gekozen volksvertegenwoordiging met wetgevende en uitvoerende macht, en een herziening en aanscherping van de Fundamentele Wetten, die vanaf dat moment gingen werken als constitutie en zij gaven nieuwe vrijheden zoals vrijheid van meningsuiting en kiesrecht voor het volk.⁹⁰

In de jaren voorafgaand aan de revolutie van 1905 waren er diverse vergaderingen, zoals een nationale *zemstvo*-bijeenkomst, die vrij onverwacht gebruik gingen maken van een census als voorwaarde voor deelname. Deze vergaderingen waren voorheen enkel voor de adel of ingedeeld op basis van standen.⁹¹ De *dvoryanstvo* accepteerden deze bittere pil schoorvoetend. Een enkeling probeerde de tsaar zelf nog te overtuigen van de keuze om representatie te laten geschieden op basis van de oude standen en niet op basis van vermogen omdat deze verandering een klap zou zijn die de adel nooit te boven zou komen.⁹² Zij werden niet gekend in hun bezwaren en de wijzigingen werden stilzwijgend doorgevoerd. Aan de andere kant waren er ook *dvoryanstvo* die zelf de nieuwe manier van verkiezingen prefereerden.⁹³ De invoering van de *Duma* in 1906 was qua representatie daarom niet langer een schok te noemen voor de adel. De bevolking werd per provincie verdeeld in vier

87 Becker, *Nobility and Privilege in Late Imperial Russia*, 178.

88 Van der Kiste, *The Romanovs*, 298 – 299.

89 William Gleason, *Alexander Guchkov and the End of the Russian Empire* (Philadelphia 1983) 24.

90 Van der Kiste, *The Romanovs*, 298 – 299.; Roobol, 'De mislukte aanloop tot parlementaire democratie', 5.

91 Becker, *Nobility and Privilege in Late Imperial Russia*, 157.

92 Ibidem, 158.

93 Nicolas de Basily, *The Abdication of Emperor Nicholas II of Russia, A Memoir by Nicolas de Basily* (Princeton 1984) 50.

censusklassen; landeigenaren, stadse burgerij, boeren en fabrieksarbeiders.⁹⁴ De vertegenwoordiging in de *Duma* werd gekozen door per provincie deze vier censusklassen te laten stemmen. Zo werd er in de eerste democratische Russische verkiezing voor 30% op 'gewoon volk' gestemd en voor 55% op (adellijke) grootgrondbezitters. Volgens Becker werd hier de stap van standenmaatschappij naar klassenmaatschappij gemaakt en daarmee naar de moderne staat.⁹⁵ De constitutionele monarchie waarover de Britse historicus John van der Kiste spreekt lijkt er in feite nooit te zijn gekomen.⁹⁶ Becker, Roobol, Emmons en Von Hagen stellen allemaal dat Nicolaas II zijn eigen macht en die van de regering op tactische wijze inkleedde en zodoende de politieke besluitvorming in Rusland enkel lastiger maakte. De tsaar was de enige die directe invloed uit kon oefenen door middel van regeren per decreet. Verder was voor elke nieuwe wet, maatregel of wetswijziging instemming nodig van zowel de *Duma* als de regering.⁹⁷ Dit zorgde ervoor dat er een behoorlijk aantal wetten nooit doorgevoerd werd doordat niet beide politieke organen dezelfde belangen wilden behartigen. In de regering was 75% van de afgevaardigden afkomstig uit de hogere adellijke kringen en zij schaarden zich met enige regelmaat achter de tsaar. Over het algemeen hadden de liberale(re) partijen, links en rechts, zitting in de *Duma* en de conservatieven domineerden de regering.⁹⁸

In tegenstelling tot de tsaar sloten de *dvoryanstvo* hun ogen niet voor de groeiende onvrede onder het volk. Eerder was er al verdeeldheid onder de adel over wat nu de beste koers voor de toekomst zou zijn, maar één ding was duidelijk gedurende de gehele regeerperiode van Nicolaas II; de tsaar was een probleem. Reeds in 1904, tien jaar na zijn troonsbestijging, waren de *dvoryanstvo* ervan overtuigd dat Nicolaas II en zijn regering hun houding ten opzichte van hun onderdanen aan moesten passen omdat zij anders Rusland te gronde zouden richten.⁹⁹ Daarnaast was de adel bang dat de falende regering er ook voor zou zorgen dat het volk en de reformisten de *dvoryanstvo* aansprakelijk zouden stellen voor het wanbeleid. Het was daardoor ieder voor zich.¹⁰⁰ De *dvoryanstvo* zochten naar manieren om de politiek te wijzigen en sloten zich daarom na de Fundamentele Wetten van 1906, die de vorming van politieke partijen mogelijk maakten, aan bij de nieuwe politieke bewegingen.¹⁰¹ Via het nieuwe systeem, dat een handreiking naar het Russische volk leek, trachtten de *dvoryanstvo* hun eigen politieke agenda door te voeren. Het was duidelijk dat

94 Emmons, 'The Russian Nobility and Party Politics before the Revolution', 195.

95 Becker, *Nobility and Privilege in Late Imperial Russia*, 158.

96 Van der Kiste, *The Romanovs*, 298 – 299.

97 Von Hagen, 'The Russian Empire', 65.

98 Emmons, 'The Russian Nobility and Party Politics before the Revolution', 205.; Gleason, *Alexander Guchkov and the End of the Russian Empire*, 22 – 30.

99 Hamburg, *Politics of the Russian Nobility*, 224.

100 Ibidem, 224.

101 Emmons, 'The Russian Nobility and Party Politics before the Revolution', 184 – 195.

de tsaar zich vervreemde van de adel die hij had proberen te redden.¹⁰²

Door zijn rigide houding en argeloosheid bracht Nicolaas II zichzelf en heel Rusland al snel in problemen. Volgens Emmons was de adel in een verre staat van verval doordat op de twee belangrijke terreinen, bureaucratie en grondbezit, de *dvoryanstvo* het aflegden tegen de *raznochintsy*.¹⁰³ De nieuwe intelligentsia bleken een geduchte concurrent voor de adel. Daarnaast waren de invoering en gedwongen verandering van het politieke bestel funest voor de invloed van de *dvoryanstvo* en hun bevoorrechte positie. Bij de bepaling van een census uit 1897 werden de cijfers bij dit vermeende verval duidelijk. Slechts de helft van de adellijke families (54 – 55 %) bezat nog grond.¹⁰⁴ In 1912 was het percentage landbezittende adel zelfs afgenomen naar 36 tot 37%. In 1914, bij de laatste telling voor de revolutie van 1917 bezaten de *dvoryanstvo* nog maar 47,1% van het grondgebied van wat zij in 1862 hadden.¹⁰⁵ Na 1905 en het kwijtschelden van de schulden van de boeren blijkt dat zij tussen 1906 en 1909 verantwoordelijk zijn voor 37,4% van de aankopen van land. Dat is meer dan het dubbele van de adellijke aankopen, 15,2%.¹⁰⁶ Waar ten tijde van Alexander III de adel zich vooral richtte op grondbezit als validatie voor hun functie, status en macht is dat in de nadagen van het Russische rijk niet te verdedigen op basis van de cijfers. Het aantal adellijke grootgrondbezitters en het grondgebied nam tussen 1862 en 1917 zeer ver af.

De *dvoryanstvo* hielden zich minder bezig met het belang van grondbezit. Waren ze dan nu voornamelijk deel van de bestuurlijke elite? Nee, want de nieuwe elite bleek een betere invulling in het bureaucratische bestel te zijn. Volgens Becker was slechts 30,7% van de ambtenaren in 1897 nog van adellijke afkomst.¹⁰⁷ De Amerikaanse historicus Marc Raeff stelt dat de adel verder terrein verloor aan de nieuwe intelligentsia. De moderne bureaucratie die vorm kreeg onder Alexander III en Nicolaas II bood meer ruimte en kansen aan de hoogopgeleide *raznochintsy* en niet langer aan de *dvoryanstvo*.¹⁰⁸ Over het algemeen had de adel nog wel zitting in de regering maar ze verloren voor 1905 al aan invloed doordat zij niet langer op de belangrijke functies zaten of doordat de macht van voorheen adellijke functies beknot werd of niet langer noodzakelijkerwijs voor de adel was. Vanaf het Oktobermanifest was het zelfs niet langer van belang om voor publieke functies een adellijke titel te hebben. Langzaam maar zeker verloren de *dvoryanstvo* de laatste privileges en verwerden zij tot een deel van het volk onder een tsaar.

102 Naarden, 'Was de revolutie onvermijdelijk?', 31 – 32.

103 Emmons, 'The Russian Nobility and Party Politics before the Revolution', 179

104 Ibidem, 179.; Becker, *Nobility and Privilege in Late Imperial Russia*, 29.

105 Becker, *Nobility and Privilege in Late Imperial Russia*, 29, 32.

106 Ibidem, 33.

107 Ibidem, 109.

108 Raeff, 'The Russian Nobility in the Eighteenth and Nineteenth Centuries: Trends and Comparisons', 118.

Met de verdeling van machten over de *Duma*, de regering en de tsaar vanaf 1906 kwam er een formeel einde aan de bestuurlijke hegemonie van de *dvoryanstvo* en de tsaar. De *Duma* en de regering moesten beiden instemmen met wetsvoorstellen en daarboven stond de tsaar die per decreet kon regeren. De adel nam net als de bevolking deel aan het partijsysteem dat was ontstaan en de verkiezingscriteria waren niet gebaseerd op de oude standenmaatschappij maar op een census en vermogensklassen. De *dvoryanstvo* vervloeiden in dit systeem met 'het gewone volk'. De uitzonderingspositie die zij eeuwenlang gehad hadden liep op zijn einde. Met de democratische verkiezingen werd duidelijk dat de adel niet langer gezien werd als heersende klasse.

Conclusie

Als in maart 1917 Nicolaas II zijn handtekening zet onder de abdicatie komt er een einde aan de driehonderd jaar oude tsaristische *Romanov*-dynastie. In een tijdsbestek van zestig jaar is het Russische Keizerrijk vervallen en ingestort. De eerste scheuren waren te zien aan het einde van de regeerperiode van Nicolaas I en de Krimoorlog bleek een zware erfenis voor Rusland en Alexander II. Zijn ingeslagen weg van democratisering en hervormingen leidde ertoe dat hij de naam 'Tsaar-Bevrijder' verdiende. De afschaffing van de horigheid, het openstellen van de universiteiten en de reorganisatie van het Russische politieke bestel waren enerzijds verdiensten, maar bleken anderzijds voorbodes voor zijn einde. De nieuwe ontwikkelingen zorgden ervoor dat er nieuwe mogelijkheden waren voor delen van de bevolking die zij tot dan toe niet hadden. Door zijn dood in 1881 gaf Alexander II de scheurende samenleving als probleem voor de toekomst aan Alexander III. Deze zag de problemen als gevolg van de verworven vrijheden voor de bevolking en trachtte middels een reactionair bewind zijn eigen macht te herstellen. Aan zijn heerschappij kwam al na dertien jaar een eind waarna Nicolaas II mocht proberen de puinhopen van zijn twee voorgangers op te ruimen. Zijn zwakke figuur en bestuurlijke incompetentie zorgde ervoor dat het volk in 1905 de kans schoon zag en op een revolutie aanstuurde. Het Oktobermanifest bleek slechts een pleister op de wonde en de teruggekeerde rust bleef tot de spanningen in 1917 te hoog opliepen en de Russische samenleving liet zien tot wat voor heksenketel zij verworven was. De abdicatie van Nicolaas II was niet alleen de nekslag voor de tsaristische monarchie, maar ook voor de gehele samenleving. In 1917 werd definitief afgerekend met de standen- en klassenmaatschappij die in de decennia daarvoor door de tsaren op knullige wijze (al dan niet onbedoeld) ontmanteld werd.

Onder Alexander II, Alexander III en Nicolaas II werden er diverse hervormingen doorgevoerd tegen de *dvoryanstvo*. De drie tsaren droegen ieder hun steentje bij aan de teloorgang van de adel tussen 1855 en 1917. Alexander II had een fundamentele verandering van de Russische

maatschappij op gang geholpen die ervoor zorgde dat het gehele Russische volk zichzelf een nieuwe plaats in de samenleving kon geven. De *dvoryanstvo* verloren door die veranderingen en ontwikkelingen op diverse manieren hun grondbezit, betrokkenheid in het bestuurlijk bestel en privileges. Dit gebeurde door directe en indirecte oorzaken.

Directe oorzaken waren de maatregelen of wetswijzigingen die de tsaren doorvoerden. Bijvoorbeeld de afschaffing van de horigheid door Alexander II in 1861. Dit was een wetswijziging die direct korte metten maakte met het adellijke privilege tot het houden van horigen. Daarnaast heerste er vanaf 1881 ook grote verdeeldheid onder de *dvoryanstvo* over welke politieke koers zij moesten gaan varen. Door hun eigen toedoen, en wellicht naar eigen wens en inzicht, werd de adelstand ontmanteld en niet langer een elitair en sociaal afgesloten deel van de samenleving maar gingen zij meer en meer op in het Russische volk. Het Oktobermanifest greep rechtstreeks in op de politieke privileges van de adel, zoals de afschaffing van een verplichte adeltitel voor bestuurlijke en militaire functies.

Indirecte oorzaken waren bijvoorbeeld het openstellen van de universiteiten waardoor er de mogelijkheid ontstond voor 'het volk' om te studeren en de instelling van *zemstvo's*. De *raznochintsy* verschenen, door het opengestelde onderwijs, als sociale groep tussen het volk en de *dvoryanstvo*. Zij maakten carrière en klommen op de sociale ladder. Dit zorgde ervoor dat zij een geduchte concurrent werden voor de *dvoryanstvo*. Dit lieten zij in het veranderende politieke klimaat zien door functies te claimen in het ambtelijke apparaat, de legerleiding en de *zemstvo's*. De *zemstvo's* ontnamen de adelstand de autonomie van de grondbezitter aangezien zij op lokaal niveau het bestuur overnamen. Met de geleidelijke invoering van de censusklassen na 1900 vervielen rechten op basis van stand en bleek de adel qua vermogen achterhaald te zijn door een deel van de Russische bevolking.

Het verval van de *dvoryanstvo* was een trend die in 1861 ingezet werd, vanaf dat moment werden in het tijdsbestek van enkele decennia vele functies en privileges van de adel afgenomen of ontmanteld. Vanaf 1905 kwam met de ondertekening van het Oktobermanifest het vervagen van de Russische standen, en de adelstand in het bijzonder, in een stroomversnelling. De instelling van de *Duma* leidde tot partijvorming en vermenging van de standen.

Het onderzochte terrein was erg breed en in deze scriptie zijn enkele aspecten van de Russische geschiedenis slechts kort belicht. Zij zijn enkel behandeld in directe relatie tot de *dvoryanstvo* en de analyse. Onderwerpen als 'de Nihilisten' en '*raznochintsy*' verdienen het verder uitgediept te worden. Beide roepen de vragen op wat hun rol in de Russische samenleving daadwerkelijk was en hoe zij zich verhielden tot de *dvoryanstvo*, kwamen zij, bijvoorbeeld in het geval van de Nihilisten,

voort uit deze stand of waren zij een product van de modernisering?

De hypothese van deze scriptie luidde als volgt: *Door de hervormingen van de tsaren Alexander II, Alexander III en Nicolaas II waren de politieke macht en de invloed van de dvoryanstvo al tanende en sterk ingeperkt ten opzichte van de situatie voor 1855. Verwacht wordt dan ook dat de afschaffing van de adelstand in 1917 de iure een revolutionaire ontwikkeling was, maar dat de facto de dvoryanstvo al een niet meer bestaand onderdeel van de Russische maatschappij waren.* Op basis van de ontwikkelingen zoals ze beschreven zijn in deze scriptie kunnen we stellen dat de *dvoryanstvo* in zestig jaar tijd van heersende klasse waren vervallen tot gewoon deel van de bevolking. Er waren enkele takken van de adel die in 1917 nog steeds verregaande invloed hadden op Rusland, maar het overgrote gedeelte van de *dvoryanstvo* was een schim van de machtige en prestigieuze adelstand die zij eens was. Het afschaffen van de adelstand was dan ook geen verrassing en had voor een groot deel van de *dvoryanstvo* weinig tot geen gevolgen meer aangezien zij qua prestige, macht en grondbezit al ingehaald waren door de nieuwe intelligentsia of zelf vervallen waren tot zij opgingen in de bevolking. *De iure* was het afschaffen van de adel een revolutionaire daad en zorgde het voor de nodige ophef in Rusland, maar *de facto* was de vraag of er in 1917 überhaupt nog wel te spreken viel over een adelstand, laat staan over *dvoryanstvo*. De diverse transformaties van de *dvoryanstvo* en de Russische maatschappij zorgden ervoor dat de tsaar het enige restant was van het *ancien régime*. De *dvoryanstvo* hadden zich aangepast aan of waren gevlucht voor de moderne maatschappij die groeiende was in Rusland.

Bijlage I: Literatuurlijst

Secundaire literatuur:

Barnes, Thomas G., en Gerald D. Feldman (red.), *Nationalism, Industrialization, and Democracy, 1815 – 1914, A Documentary History Of Modern Europe Volume III* (California 1980).

Basily, Nicolas de, *The Abdication of Emperor Nicholas II of Russia, A Memoir by Nicolas de Basily* (Princeton 1984).

Becker, Seymour, *Nobility and Privilege in Late Imperial Russia* (Illinois 1985).

Bezemer, J.W., 'De landhervorming van Stolypin', in: Marc Jansen (red.), *Nicolaas II, Rusland onder de laatste tsaar* (Amsterdam 1984) 11 – 14.

Chapman, Tim, *Imperial Russia, 1801 – 1905* (New York 2001).

Emmons, Terence, 'The Russian Nobility and Party Politics before the Revolution', in: Ivo Banac en Paul Bushkovitch (red.), *The Nobility in Russia and Eastern Europe* (New Haven 1983) 177 – 220.

Emmons, Terence, en Wayne S. Vucinich (red.), *The Zemstvo in Russia: An Experiment in Local Self-Government* (Stanford 1982).

Field, Daniel, *The End of Serfdom. Nobility and Bureaucracy in Russia, 1855 – 1861* (Harvard 1976).

Freeden, Michael, Lyman Tower Sargent en Marc Stears (red.), *The Oxford Handbook of Political Ideologies* (Oxford 2013)

Gerschenkron, A., *Agrarian Policies and Industrialization in Russia, 1861 – 1917* (Cambridge 1965).

Gleason, William, *Alexander Guchkov and the End of the Russian Empire* (Philadelphia 1983).

Hagen, Mark von, 'The Russian Empire', in: Karen Barkey en Mark von Hagen (red.), *After Empire, Multiethnic Societies and Nation-Building, The Soviet Union and the Russian, Ottoman, and Habsburg Empires* (Colorado 1997).

- Hamburg, Gary M., *Politics of the Russian Nobility, 1881 – 1905* (New Jersey 1984).
- Hartnett, Lynne Ann, *The Defiant Life of Vera Figner, Surviving the Russian Revolution* (Indiana 2014)
- Jones, Robert E., *The Emancipation of the Russian Nobility, 1762 – 1785* (Princeton 1973).
- Kiste, John van der, *The Romanovs, 1818 – 1959* (Gloucestershire 2003).
- Mosse, W.E., *Alexander II and the modernization of Russia* (London 1958).
- Naarden, Bruno, 'Was de revolutie onvermijdelijk?', in: Marc Jansen (red.), *Nicolaas II, Rusland onder de laatste tsaar* (Amsterdam 1984) 29 – 33.
- Nafziger, Steven, *Russian Serfdom, Emancipation, and Land Inequality: New Evidence* (2013)
- Raeff, Marc, 'The Russian Nobility in the Eighteenth and Nineteenth Centuries: Trends and Comparisons', in: Ivo Banac en Paul Bushkovitch (red.), *The Nobility in Russia and Eastern Europe* (New Haven 1983) 99 – 121.
- Roobol, W.H., 'De mislukte aanloop tot parlementaire democratie', in: Marc Jansen (red.), *Nicolaas II, Rusland onder de laatste tsaar* (Amsterdam 1984) 2 – 7.
- Yaney, George L., *The Urge to Mobilize: Agrarian Reform in Russia, 1861 – 1930* (Illinois 1982).